

Den redobogna
Fritänkaren

Nr. 213 Mars 2013

Tjugoförsta årgångens fjärde nummer

Innehåll i detta nummer:

Till minne av Ulf Söderhielm	2
Leevi Madetoja och Toivo Kuula	6
Ahasverus minnen, del 123: <i>Ascona</i>	7
Les Miserables	11
Victor Hugos sällsamma resa på tillfälligheternas ocean	12
Fler filmer	13
Milstenar, mars 2013	15
Rapport från Cuba	15
Den strålande fiaskoresan, del 16: <i>Inför den sista veckan</i>	16
Resan till Dzhongkhul, del 6: <i>Framtidskonferensen (avslutning)</i>	18
Bonusresan, del 14: <i>Lama Yonda</i>	19

Fritänkaren ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

Postgiro : 621 39 94 – 4 ("Fritänkaren", C. Lanciai)

Årsprenumeration: 250 kr (även i Danmark och Norge; i Euroland: 30 Euro)

Tvåårsprenumeration : 350 kr (40 Euro)

Avgifterna har inte höjts på 9 år.

IBAN-nummer för folk som eventuellt vill betala prenumeration även från annat utland:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 6.3.2013

Copyright © C. Lanciai med medarbetare - **Letnany 235**

Det nästsenaste numret av *Fritänkaren* finns numera alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se
<http://hem.fyristorg.com/aurelio>
e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

WSN 1652-0122

Till minne av Ulf Söderhielm

Det var tyvärr en omfattande skara av gamla goda vänner som vandrade vidare förra året, och bara under maj-juni omfattade förlusterna sex omistliga vänner. Naturligtvis kunde inte ens Fritänkaren hålla takten med sådana våldsamma bräscher i ens liv, och att ge dem alla en nekrolog i Fritänkaren översteg vår förmåga. Sorgen och saknaden måste alltid få ta ut sin rätt genom sitt hårdsmälta sorgearbete under nästan krampaktig tystnad.

Emellertid var naturligtvis några förluster ännu värre än alla andra. Jon van Leuven var en av dessa, som gick bort alldeles för tidigt och alldeles för plötsligt, varför värken krävde omedelbart utslag i minst två minnesartiklar. Likväl var Ulf Söderhielm en ännu svårare förlust.

Vi visste att han hade drabbats först av slag och sedan av sjukdom, men då inga vidare nyheter om hans hälsa nådde oss efter vårt sista möte sommaren 2011 hoppades vi att inga nyheter skulle vara goda nyheter. Tyvärr knäcktes dock till slut den goda nyhetens tystnad av motsatsen.

Han var särskilt omistlig genom att han inte bara var en god vän, hörde till Fritänkarens allra första prenumeranter, alltid var uppmuntrande och konstruktiv och efter Berndt Lindholm (guldsmeden i Borgå, som avled nyårsafton 1989) min bästa vän i Finland, utan dessutom betydande som moralisk kollega i egenskap av rationell och rätteligen samhällskritisk naturfilosof – men framför allt för att han var en representant för den finlandssvenska litteraturen i egenskap av poet.

Historien om vårt kollegieskap går tillbaka till 1970, när vi besökte Sandöstugan ute i havsbandet, jag och min far Aurelio, och spekulerade vilt i olika planer på att återta stugan och fortsätta Sandöbolagets traditioner, ett konstnärskollektiv under målaren Lennart Segerstråles ledning som under 40 år arrenderat Sandöskärgården och byggt stugan vid dess östra udde men 1963 blivit uppsagda, och kom fram till stugan inför havet och till vår häpnad fann den bebodd! Det visade sig att Gråbonden Johansson (öarnas ägare) hyrt ut stugan till en viss bibliotekarie från Lovisa vid namn Lilli Söderhjelm, tidigare gift med Martin Söderhjelm, ättling till professor Alma Söderhjelm (Finlands första kvinnliga professor), vars yngre släkting Tomas Söderhjelm jag kände sedan skoltiden i Göteborg. Världen är liten, och ingen värld är mindre än den finlandssvenska världen, som dock har en underlig förmåga att ständigt slå dess medlemmar med häpnad med att sträcka sig över hela världen.

Lilli Söderhjelm blev bästa vän med mina morföräldrar, vars generation hon tillhörde, och höll ut på somrarna ute på Sandö i den ensliga lilla stugan långt in på 80-talet, tills hon inte längre orkade simma efter sin eka, när och om denna slet sig under en storm. Jag träffade dock hennes son Ulf och hans familj på Sandö redan 1979, hans tre barn var ännu små på den tiden, men det blev genast tradition att vi träffades varje sommar, vanligen genom att jag kom cyklandes till Pernå. Därigenom kom vårt kollegieskap att sträcka sig över 33 år.

Så här skrev hans äldsta dotter vid hans bortgång:

”Igår kväll gick min fader fridfullt ur tiden vid 78 års ålder. Det var han som – efter att ha stött på Krishnahängivna på gatan – gav mig en biljett till en fri lunch på Govindas och uppmuntrade mig att prova ut detta. Då han trodde det var en vanlig vegetarisk restaurang kunde han inte ana, att detta besök skulle bli min introduktion till Krishnamedvetandet, ett besök som förändrade mitt liv för alltid. Under större delen av min ungdom hade jag sökt efter en djupare mening med livet och dess högsta sanning – och nu visste jag att jag hade funnit den! Fyra månader senare blev jag heltidsmedlem i Krishnarörelsen.

Kära Uffe, (det var så han ville bli kallad,) jag vet att jag gjorde dig besviken med att inte avsluta mina studier, med att flytta utomlands och med att inte göra den världsliga framgång i livet som du hade önskat mig. Jag var ditt äldsta barn, du var mycket stolt över mig och hade många förhoppningar om att jag skulle bli något stort. Men du skall veta, att min högsta lycka har jag funnit i Krishnamedvetandet.

Du var aldrig särskilt intresserad av religion, men du erkände ändå Gud som universell makt, och under dina sista år ställde du några intresserade frågor om sjungandet av Hare Krishna-mantrat.

Det var du som bad min mor att sluta röka, för annars skulle du inte gifta dig med henne. Det var du som efter att en gång ha sett en kalv slaktas upphörde att äta kött och övertygade resten av din familj att bli vegetarianer. Du lärde oss barn att inte ens döda en spindel. Det var du

som gick med i djurskyddsorganisationerna och fick även mig intresserad därav. Det var du som ville överge stadslivet och flytta ut på landet när du bara var nio år gammal, och lärde oss att lyckan består i ett enkelt naturligt liv i omgivningar av djur och vacker natur långt bort från konsumtionssamhällets galenskap i de stora städerna.

Med dig delade jag intresset för astronomi och liv på andra planeter, och vi brukade gå på bio för att se rymdfilmer. (När jag kom i kontakt med Hare Krishna-rörelsen fascinerades jag av Vedaskrifternas detaljerade kunskap om liv i yttre rymden, vilket ytterligare övertygade mig om att jag nått källorna till den högsta kunskapen.)

Du var en känslig drömmare, ibland tyst och lynnig och ibland munter och pratsam. I dina dikter har du vackert fångat känslor och stämningar, medan i dina essayer du kritiserade det moderna samhällets urspårning. Ditt sinne för humor var enastående, och du brukade berätta för oss hur vi kunde gå igenom livets svårigheter med att se livet som en tecknad film...

Kära Uffe, fastän jag nu har levt utomlands i nästan tjugofyra år och knappast sett dig mer än en gång om året sedan dess, så saknar jag dig mycket. Jag önskar jag hade kunnat krama dig en sista gång för att säga farväl. Vi var mycket lika på många sätt, och fastän du aldrig helt accepterade mitt liv som Krishnahängiven, så hade jag känslan av att du förstod mig. Som du en gång skrev i ett brev: "Jag förstår dig mer än du tror."

Tack, kära fader Uffe för allting; må Krishna ta hand om dig och skydda dig på dina vidare vandringar."

Som Marina nämner övertygades Uffe redan som barn av sundheten och nödvändigheten i ett naturnära liv. Ensam med sin mor Lilli vurmade han särskilt för 40- och 50-talets svenska och finska allmogefilmer, typ "Driver dagg, faller regn" (som han skämtsamt kallade "Driver dragg faller dräng") och såg bondelivet som ett ideal. Han försökte förverkliga detta så gott han kunde som vuxen, och även om han aldrig blev bonde själv höll han sig alltid så nära naturen som möjligt, och den naturliga miljön för honom blev den östnyländska skärgården, då somrarna till en början tillbringades på Rågskär utanför Sibbo skärgård, förlusten av vilket paradiset blev ett oläskligt sår, tills möjligheten kom för Lilli att hyra stugan på Sandö utanför Pellinge. Sedan blev Sandö under ett tjugotal år och mera den naturliga kultplatsen för hela familjen för det intima umgänget med naturen.

Dock måste Uffe acceptera anställningar för att försörja familjen, och denna nödvändiga bindning till samhället ljöt olja på hans lågor av förakt för allt som var sjukt i samhället, där han menade att priset togs av det groteska och världsomfattande medicinmissbruket. Med åren gisslade han samhället allt hårdare med sina bitande sarkasmer, och detta ständiga hån togs inte alltid väl emot av samhällets medlemmar. Det är detta hans essayer handlar om, som främst motiveras av hans tilltagande frustrering över den tilltagande miljöförstörelsen genomförd av en allt mer likgiltig, okunnig och ansvarslös mänsklighet, som om han ensam brydde sig. Nu var han inte ensam, han hade mig och flera andra, men vi som nyktra individualister var tämligen få och i underläge mot världens massiva självförstörelse, där det första och främsta offret var det heligaste av allt, den fria naturen.

Här är nu några av hans dikter som exempel på hans inställning till livet:

”Så vill jag alltid ha det
skutas dunk silhuett och laternpunkt
sommaren blekaste skymning
runt glasverandan med hett te
fylld av eterns sentimentalaste kör
med tiotals ejderhonor häckande runtomkring
lika tidsomedvetet troget varma
som min långnosta hundvän
bredvid mig
havet vitlugnt och kallt omkring
sommargästtomma ön
Intrigerande med mor
mot morgondagens krasshet
och vintern inkapslad i otrolighet

midsommarängens hektiska ljuvhet
andlöst fångad i blådagerns famn
likt gryningens dagg i spindelnät
eller trollsländas dans i hisnande livsdag
Här
vill jag dricka skogskällans vatten
tills jungfrumariehand så
plötsligt står där
självklart inlemmad
i högsommaren”

”Ströva hemåt från hygget
i skogens nysnö
läska dig med frusna lingon
inunder tjattriga sidensvansflockar
eller trummande hackspetten
lek med din hund
på sviktfria ängsbeten
innan svettbaden kyler
sök dig indörrs
till bak av potatislimpa
utanför violdager
över backens gulgräs
emot glansigt segmentfrusna viken
Förnim lagårdens urmjökade ro
byt hotfulla mörkrets
frusna kvid
mot brasans trevna flammande
ligg med rena tänder
och lyss till nattvinden som tilltar
i din vaksamma lycka”

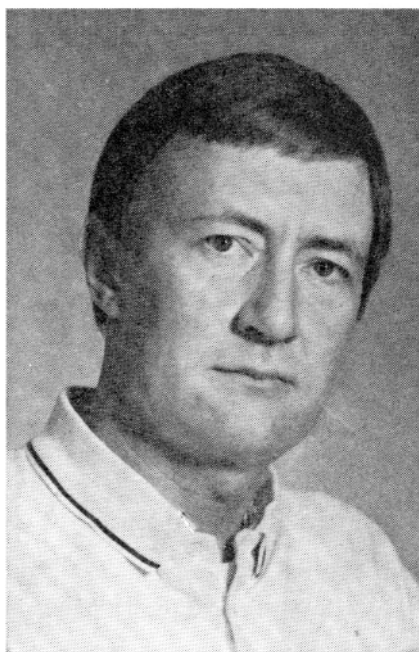
Och från senare år:

”En gång trodde jag jag var kung
en gång trodde jag
jag var evigt ung
att havet låg öppet
och smultronen blommade just för mig
Mina gamla äppelträd
mitt gamla hus
min linjerena terräng
alla utsikts- och simställen
stackars små liljor
som borde ha varit så många fler
vindskupan med känsla av skydd
mot stormar och havsregn och världen
med doft av regnväder gammal lektyr
Allt är snart bortrivet urplockat
Bitar rivs nu ur mig
ty jag måste bjuda farväl
min säng står här bäddad
för allra sista gången
Under sin rosenbuske
sover min gamla hund
Omfamna er kan jag ej
jag säger: må väl

Ovanför verandan
kvittrar svalorna förväntansfullt
men jag hyser ingen förväntan mer
detta är en ond dröm
som gastkramar mig helt
Här slutar en saga
som bara var min”

Här är Marinas översättning av en dikt ur samlingen ”Motljus”, som hon översatte för sina internationella vänner på facebook. Den har inget namn men kan kallas som den börjar: ”Gråt nu inte”.

”Don’t cry now:
we’ll meet on other planets
and all the fun and beauty
we have experienced
will remain
but in other dimensions
our adventure just continues
Listen: also of this moment
of this very second
I am making an impression
in our eternity
what we call time
no longer exists
and we have something
to always return to
beyond here and now
beyond myriads of light years
In the all-embracing guard
and final mercy
of the cosmic primeval ocean
The code of which
is called love



Leevi Madetoja (1887-1947) och *Toivo Kuula* (1883-1918)

Båda kom från Österbotten och berördes djupt av det finska inbördeskriget. I motsats till Sibelius och Melartin kom Madetoja från mycket knappa omständigheter, han hörde hemma i Uleåborg (Oulu), och av ren försörjningsnöd tvingades hans far att söka sig utomlands till Amerika för att hitta bättre försörjningsmöjligheter för familjen. Han kom aldrig tillbaka. Han dog av tuberkulos vid Mississippifloden utan att ens någonsin ha fått se sin son.

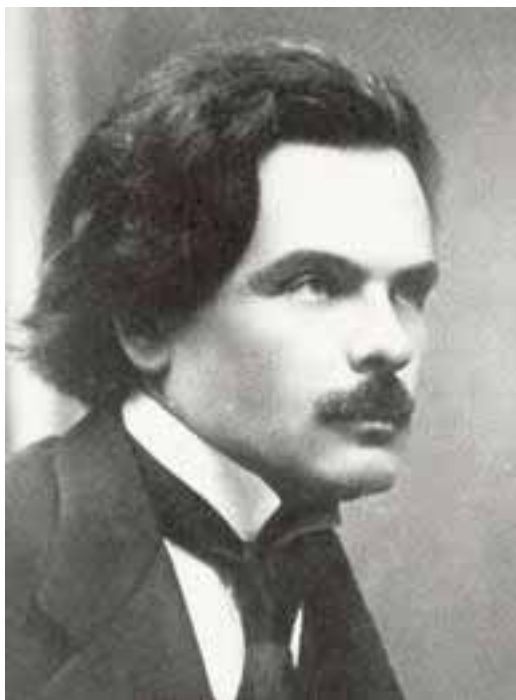
Sonen kom till Helsingfors vid nitton års ålder för att studera musik och fortsatte sedan sina studier vid Paris, Wien och Berlin. Det stora lyftet i hans liv var äktenskapet med författarinnan Hilja Onerva Lehtinen (pseudonymen L. Onerva), som blev ett oumbärligt stöd för honom genom hans svåra liv och ständiga kamp mot omständigheter och dålig hälsa. Den värsta prövningen av alla var dock inbördeskriget.

Hans andra symfonin har kallats en "krigssymfoni" då den är fylld av hans intryck av den oerhörda fosterlandskrisen. Hans orkestrala tonspråk är nästan ännu djupare och dystrare än Sibelius om dock mycket expressivt och personligt, och denna symfoni är utan tvekan hans intressantaste – och längsta, på över 40 minuter, i bara två satser, där den första omfattar två tredjedelar av symfonin. Det är ett helt nydanande och nyskapande tonspråk, som inte har någon motsvarighet eller liknande karaktär någon annanstans och är helt hans eget. Det är oavbrutet intensivt och expressivt i ett djupt stämningsmåleri av bottenlösa rymder, och även om det knappast utmärks av några melodier man kommer ihåg är det konsekvent tonalt, om dock inte lika klassiskt renodlat som Melartins, utan snarare lika mörkt som i Tjajkovskijs mörkaste stunder i Manfredsymfonin och "Pathétique".

Det blev även en tredje symfoni efter kriget som sammanfaller med Sibelius och Melartins sista symfonier, men sedan blev det i likhet med dem ingenting mer. Melartin koncentrerade sig mer på sina elever och på ett mera lättsamt komponerande, medan Sibelius upphörde tvärt helt och hållet. Madetoja slocknade mera gradvis, vilket mycket berodde på hans dåliga hälsa. Liksom Melartin verkade han systematiskt arbeta ihjäl sig samtidigt som hen led av dåligt hjärta, vilket är en dålig kombination. Ändå hade han färdigställt en fjärde symfoni, som gick förlorad när hans bagage blev stulet vid en järnvägsstation i Paris 1938. Detta slag tog honom så hårt att han aldrig försökte rekonstruera den. Han planerade dock en violinkonsert, när han rycktes bort vid bara 60 år.

Till hans övriga verk hör främst operan "Österbottningarna" och pianostycket "Dödens trädgård" (*Kuoleman Puutarha*) tillägnat sin bror, som dog i inbördeskriget.





Toivo Kuula kom från Vasa och var Sibelius första kompositionselev och lovade bli en värdig efterträdare. Han var bäst på körverk, medan tyvärr alla hans största verk aldrig fullbordades eller gick förlorade genom hans alltför tidiga död endast 34 år gammal. Han var en fanatisk fennoman och engagerade sig passionerat i sitt lands inbördeskrig, vilket blev hans öde: han sköts av misstag vid ett gräl som uppstod i samband med firandet av den första vita segern i Viborg i hotell Seurahone vid Valborg 1918. Man försökte rädda hans liv, men efter aderton dagar gick det inte längre. Av hans första symfoni opus 36 hade bara inledningen fullbordats.

Abasverus minnen, del 221: Ascona.

Jag brukade hälsa på honom då och då i Ascona, när han var på det humöret att han sökte sällskap, vilket sällskap som helst, och han hade vant sig med åren vid att jag nästan alltid infann mig i hans mörkaste stunder, när han väntade sig mardrömmar eller något värre, men dessa ögonblick var samtidigt hans ljusaste stunder. Det var då han var som mest sentimental och vågade öppna alla slussarna i sitt hjärta, som minsann höll inne med betänkliga vattenmassor av hela 1900-talets värsta samlingar av massiva lidandesflöden. Han hade ju varit med om allt.

Han kunde då brista ut i oändliga självutgjutande monologer, och jag kunde inte förneka för mig själv att jag fann en viss njutning i att då förhålla mig fullständigt tyst och bara lyssna, ty jag kände, att det gjorde honom gott att få släppa på fördämningarna. Vanligen hade de då späts på med ordentliga massor vin eller rentav sprit, vilket bidrog till förlösningen, som om det var denna extra skvätt som fick fördämningarna att hälsosamt brista.

Det var ju ingalunda ovanligt att folk drack där i Ascona. Han bodde ju nästan granne med en annan stor författare på fallrepet, den mest framgångsrika svenska författaren i sin tid, som bara skrev småländska epos om så primitiva människor som möjligt, vilket gjorde honom oändligt populär lokalt, medan han aldrig nådde utanför sitt Småland eller Sverige, som ur europeisk synpunkt fortfarande var en tämligen utomeuropeisk provins med besynnerliga later genom sin överdrivna välfärd och malligheten däröver.

Men Erich Maria Remarque hade varit regelbunden gäst i Ascona i över 50 år. Han uppsökte dessa berg redan i början av seklet, då Ascona var ryktbart för den antroposofiska rörelsen kring "Monte Verità", vars medlemmar var halvvägs nudister, påstod att det var nyttigt att sola sig och bli solbrända, sprang barfota och var vegetarianer, medan de omfattade en närmast druidisk filosofi eller religion med mycket rustika och egenartade ritualer och kulter – min gamle vän Aleister Crowley byggde vidare på deras landvinningar åt det teosofisk-shamanistiska hållet och satte en ära i att överdriva åt alla håll och överskrida alla gränser – han

ville bara leva, och det ville också naturfilosofgänget kring Monte Verità, som i mångt och mycket var en förelöpparrörelse till hippierörelsen 50 år senare.

På sätt och vis var dessa naturfilosofpionjärer Erich Maria Remarques första och livs enda kärlek. Det var därför han alltid återvände till Ascona och omgivningarna kring Monte Verità, som om han aldrig kunde släppa sin besatthet av den totala ungdomliga blåögdhetens helt förryckta och irrationella totala idealism. Det var kanske det som alltid höll honom i gång och fick honom att klara av de båda världskrigen, i synnerhet det första, som borde ha stukat honom men i stället gjorde honom till den främsta mannen i hela den "förlorade generationen".

Jag vågade försiktigt ställa honom frågan, varför han alltid återvände till Ascona, och vågade undra om det var just för nostalgin efter kolonin Monte Verità. Han frågade genast: "Var du med på den tiden" Jag kunde då inte förneka att jag hade varit med, om dock bara som gäst, besökare och observatör.

"Därför såg jag dig aldrig. Det var hela världens och framtidens gryning. Det var så vi såg på saken. Alla möjligheter stod öppna för en idealisk framtid, där alla problem kunde likvideras genom sunt förnuft och tolstojansk filosofi, som ju också blev Gandhis riktmärke för livet. Vi hade rätt, och det vi satsade på var en reell möjlighet. Vi kunde förvandla hela världen till ett paradys. Vi kunde inte se att någonting kunde stå i vägen, då vi betraktade alla politiker som också egentligen enbart hederliga människor av en god vilja, som inte ville någon i världen något ont utan som egentligen bara ville ha fredligt samarbete med alla. Visst var det ju så? Och ändå råkade vi ut för det första världskriget, världens onödige tragedi, som bara slumpade sig genom en serie missförstånd. Den där sommaren 1914 bemödade sig alla om att avvärja en världspolitisk kris, det var en självklarhet att kriget var en lätt sak att undvika, och så satte den där galningen i Sarajevo några kulor i ett harmlöst österrikiskt par, som inte gjorde någon skada eller nytta i världen men bara var odrägligt fåfänga, och så föll alla för fåfängan i att försöka få rätsida på saken, varpå dominokedjereaktionen satte i gång, och oskyldigast av alla var de som egentligen började kriget – tyske kejsaren och tsaren. De ville ha kriget minst av alla, och de satte i gång det.

Under fyra långa mardrömsår såg vi hela världen brinna upp med alla våra illusioner och ideal, så att absolut ingenting blev kvar. Det var som om Gud hade dött, och det var kanske det han gjorde. När krutröken skingrades efter kriget låg halva Europa uppbränt, halva Frankrike var ett enda stort förhärjat rykande slagfält, och det enda man såg överallt var oändliga begravningsplatser med okända soldater och obegravda lik. Hur kunde någon klara sig och överleva detta över huvud taget? Jag kände mig fullständigt förintad, som om jag och mänskligheten blivit av med vår själ, och det var kanske just vad som hade hänt. Det fanns absolut ingenting kvar, ingenting att kunna bygga någon framtid på, inga ideal, inga illusioner, och det enda vettiga att göra verkade vara att hänge sig åt ett besinningslöst frosseri i nöjen, utsvävningar och laster, bara för att glömma. Och då återvände jag till Monte Verità, bara för att se om det kunde finnas någonting kvar av våra drömmar. Jo, Monte Verità fanns kvar, men människorna var fullständigt borta. Det fanns ingen kvar, och om det fanns några drömmar kvar var de mycket svåra att lokalisera.

Det var då jag började skriva, bara för att i någon form alls bearbeta traumat, som jag upplevde som minst av allt mitt eget men hela Europas. De flesta kände igen sig i mina stämningar, men jag väntade mig aldrig att min traumatiska bok skulle bli en sådan jordskredsseger över hela världen. Alla kände igen sig, Romain Rolland, Stefan Zweig, Hemingway, bröderna Mann, alla Tysklands och Frankrikes författare, alla kände sig hemma i min bok och delade min förkrossande desillusion och besvikelse över livet och mänskligheten, och plötsligt såg jag, att här fanns ändå något man kunde bygga på: erfarenheten. Så jag fortsatte att skriva.

Sedan blev det ju om krigarnas svårighet att återvända till jordelivet, till ett liv som aldrig mer kunde bli riktigt mänskligt, och några böcker till, och så kom den där erbarmliga österrikiska korpralen fram och trodde att han kunde åtgärda traumat med att insistera på att göra om det fast bättre.

Vi förbryllades alla av hans fenomen som personlighet, att han nästan genom ett slags trollbindande hypnos fick alla med sig utan kritik eller invändningar, fastän alla visste att det var fullständigt vansinnigt. Det var rättfångaren från Hameln, och människorna hade genom det första världskriget förvandlats till råttor och barn. De gick på och följde vad som helst, de galna kommunisterna, de galna fascisterna, och de galnaste av alla, nationalsocialisterna, som trodde att

de kunde befria hela mänskligheten från alla dess laster och brott med att ge judarna skulden för dem.

Inte ens någon av oss vände oss direkt emot honom. Han var för absurd, för överklig, för irrationell, vi vägrade helt enkelt ta honom på allvar, medan vi alla fascinerades av honom som fenomen, Thomas Mann, som ändå alltid i hjärtat var nationalist, Stefan Zweig, som försvarade att han aldrig angrep nazisterna med att han förstod dem, Carl Gustav Jung, som helt kallt konstaterade att Hitler bara gav uttryck för vad alla tyskar tänkte efter Versaillesfredens omänskligt överdrivna förödmjukelse med tio års landsplågor som resultat, medan egentligen bara Einstein genomskådade Hitler från början och såg vilka oöverskådliga konsekvenser en sådan politik kunde få. Men i stället för att våga vända sig emot honom, någon av oss, valde vi alla att fly utomlands, bröderna Mann, Stefan Zweig, Einstein, Feuchtwanger, Brecht, Freud, alla lade vi benen på ryggen och sprang som rädda harar för att somliga av oss hellre förgås i exilen än våga konfrontera Hitler, vilket bara några få beundransvärda musiker vågade göra, som trotsade ödet med att insistera på att ändå stanna hemma, som Richard Strauss och Wilhelm Furtwängler.

Jag kan aldrig nog beundra dessa musiker som bara fortsätter hålla på att fela på sina instrument vad som än händer i världen och stå ut med bombräder och eldsvådor och flyganfall med skriande sirener utan att röra sig ur fläcken så länge deras konsert ännu inte är avslutad. De var mycket modigare än vi feiga författare, som bara flydde och gömde sig.”

”Thomas Mann vågade från utlandet propagera mot nazismen.”

”Inte förrän han var i Amerika och hade hela Amerika med alla dess tyskar bakom sig. Samma med Einstein. De hade aldrig vågat vända sig mot Tyskland utan Amerika i ryggen. Det var inte modigt. Det var opportunt. Då var Stefan Zweig modigare, som principiellt vägrade använda ordet som politiskt vapen – det var för heligt för honom, och jag delade den inställningen men var feigare än honom.”

”Hur så?”

”Han vågade ändå fortsätta skriva och stå för sin humanism. Han skrev ju *'Die Welt von Gestern'* som sin tids viktigaste tidsdokument och något av en humanistisk bibel, medan jag bara drack.”

”Men du överlevde.”

”Det krävdes inte mycket mod för det. Det krävdes betydligt mera mod för vad Stefan Zweig gjorde. Ändå vågar jag påstå att han gjorde fel.”

”Du tänker på hans självmord.”

”Han gav upp. Han lät sig deprimeras. Han lät sig bli offer för kriget. Han var ingen soldat och gav upp kampen utan strid i stället för att stanna och slåss. Ändå tror jag att han redan skönjde ett slut på kriget. Det var ju 1942 det började vända.”

”I februari 1942 stod tyskarna på höjden av sina framgångar, och japanerna triumferade genom Singapores fall.”

”Och en vecka efter det begick Stefan Zweig självmord i ett slags intellektuell protest mot att världen lät sig gå under, i ett slags andens protest mot den materiella världsordningens fullständiga ursparning och skenande åt helvete, och frågan är om inte just hans självmord blev utgångspunkten för vändpunkten. Därigenom skärpte sig alla världens intellektuella ledare, de som fanns kvar, Einstein och Churchill, Bertrand Russell och några till, och samtidigt gjorde ju nazismen fullständig moralisk bankrutt genom Wannseekonferensen och genomförandet av systematisk förintelse av judarna, världens vansinnigaste brott och jämförbart bara med den katolska inkquisitionen, som var en barnkammare i jämförelse.”

”Och ändå menar du att han gjorde fel?”

”Han insåg inte sitt ansvar som världens mest uppburna och översatta författare. Det kan bara försvaras med att han var så deprimerad, men också det hade kunnat avhjälpas. Alla självmördare kan räddas bara med att de får någon att tala med när de mår som sämst. Det är för att de inte har det som de begår självmord. Stefan Zweig var helt isolerad i sin villa ovanför Rio de Janeiro medan hans husvärd ville ha ut honom och umgicks med nazistsympatier, så han kände sig helt enkelt inte längre önskvärd i livet, och ingen av hans vänner fanns i närheten – vi var ju alla förskingrade.

Hans flykt var närmast tragisk i sin paniska förtvivlan. Han hade aldrig behövt lämna Österrike. Han hade kunnat stanna kvar som Richard Strauss och Wilhelm Furtwängler – tyskarna hade aldrig vågat röra honom av respekt för hans kultur. Han försökte inrätta sig i

England och planerade ett besök i Sverige på inbjudan av Pennklubben – om han accepterat den inbjudan hade han varit räddad, för det fanns många österrikare i Sverige, och det landet höll sig utanför kriget. Men av någon anledning valde han att fara längre bort i stället. Han hade varit i Brasilien tidigare, och det var väl någon nostalgi och sentimentalitet som drog honom tillbaka – han trodde kanske att han kunde återfinna något av den entusiasm han inspirerats till där under 30-talet inför det landets otroliga framtidsmöjligheter. Han var kanske också rädd för att få det för bra i Sverige – han var ju oerhört ryktbar och högt uppburen där genom kanske de bästa översättningar av honom som har gjorts, han kanske rentav hade kunnat få Nobelpriset, men han var rädd för utmärkelser. Han ville inte ha dem utan ville stå på sin egen grund. Och vad är Nobelpriset, världens högsta litterära utmärkelse? Det är ju aldrig de bästa författarna som får det utan bara de som ett kotteri akademiker finner lämpligast och opportunist under omständigheterna – de tar hänsyn till politik, nationalism, ekonomi, social ställning och alltför mycket annat som ingenting har med litteratur att göra, och därför har så många värdelösa akademiker fått priset som fallit fullständigt i glömska, medan författare som Tolstoj, Jules Verne, Mark Twain, Henrik Ibsen, Joseph Conrad, Jack London, Somerset Maugham och andra självklara världsförfattare kommer att leva för evigt.”

”Var Thomas Mann och Romain Rolland inte värda det?”

”Romain Rolland fick det för sitt engagemang för fredsrörelsen under första världskriget. Det var opportunt. Varför Thomas Mann fick det har jag alltid undrat. Han kanske bara fick det för att det var dags att ge det åt en tysk. Hans massiva romaner är fruktansvärt långtråkiga.”

”Är dina bättre?”

”Jag skriver inte för att skriva litteratur. Jag har inte skrivit mycket, och jag skriver gärna så lättfattligt som möjligt, bara för att få ge uttryck åt mina känslor och stämningar. Mina böcker är inte märkvärdiga. Jag ger inte mycket för dem. Den första gav mig ett levebröd, och det är jag tacksam för.”

Vi avbröts ett ögonblick av ett högljutt skrålande från ett annat av husen intill, där det tydligen pågick en fest med mycket skålande och sjungande.

”Det är den svenska författaren. Han är sitt lands mest populära romanförfattare, och han har blivit rik på sina böcker men får liksom jag svårare och svårare för att skriva, så han är inte sämre än att han dricker och festar i stället. Errol Flynn visade vägen. När han inte längre kunde göra väl ifrån sig inom sitt yrke festade han ihjäl sig och hade åtminstone roligt hela vägen.”

”Och Monte Verità? Finns det något kvar av det, anser du?”

”Ärligt talat, min vän, så tror jag aldrig det tar slut. Det började på nytt på ny kula med nya rörelser efter första världskriget, efter andra världskriget krävdes det en något längre andhämtning innan vi kunde sätta i gång igen, men det händer nu. Se vad som händer i Amerika, proteströrelsen mot Vietnamkriget, alla dessa unga naturmänniskor som klär sig i fantastiska kläder och färger och låter håret växa... Monte Verità kommer att överleva oss alla, hur desillusionerade vi än blir, och hur bittert självdestruktiva vi än är i vår hjälplöst begränsade mänsklighet. Mera vin, min vän? Vi har mycket kvar i flaskan att dricka, och det finns fler när den är tom.”

Han höjde sitt glas, och det var en ära för mig att få skåla med honom.

PS. Erich Maria Remarque kunde köpa sin Villa Monte Tabor i Ascona 1931 efter sina framgångar med ”På västfronten intet nytt”, vilket vackra hus blev hans hem för resten av hans liv. Efter hans död 1970 uppstod det småningom problem med underhållet, men villan tycks ha kunnat räddas 1979 genom stiftelser och insamlingar – det finns mycket om detta på nätet – sök på Remarque Monte Verità. Alla hans dryga dussin romaner finns översatta till svenska. Värt att notera är även att hans tredje och sista fru var Paulette Goddard, före detta Charlie Chaplins andra hustru. Kollektivet kring Monte Verità fungerar fortfarande och har under sin mer än hundraåriga historia utvecklats till ett mångomfattande kulturcentrum för internationella konferenser och sammankomster på akademisk nivå för kultur och forskning.

<http://en.lagomaggiore.net/97/musei-of-monte-verita.htm>

Se även Daphne du Mauriers fantastiska novell ”Monte Verità” och vår dramatisering därav:
www.fritenkaren.se/Verita.pdf



Les Misérables

Filmen är minst sagt spektakulär, och det var med blandade känslor och en viss misstänksamhet vi beslöt att ändå ge den en chans och gå och se den på biografen. Att över huvud taget göra Victor Hugos stora sociala roman till en musical är liksom bara det om inte ett helgerån så näst intill, ungefär som att jazza upp "Tristan och Isolde" eller göra den kristna passionshistorien till en fars à la Monty Python. Något måste gå förlorat.

Emellertid är redan öppningsscenen i denna (hur många?) filmatisering av "Les Misérables" och den första i musicalform så oerhört imponerande, att man bara baxnar, och redan i denna scen, som är en inblick i galärslavarnas arbetsmiljö och villkor vid krigsvarvet i Toulon, framträder fördelar som man inte sett i någon tidigare filmatisering, främst i innovationer genom fantastiska sångtexter och nya vinklingar genom påhittade men helt logiska tillskott till handlingen.

Ganska snart blir man också något överväldigad av det faktum, att de aldrig upphör att sjunga. Detta är nästan som en opera, och de talade inslagen är kanske inte ens 1%. Det är inget ont i detta, tvärtom, men musiken är i allmänhet ganska stökig, det är inga direkt sångbara melodier med några undantag, körerna är röriga och sjunger i mun på varandra, så att det nästan är mera oväsen än musik, men regin är makalös, och på två och en halv timmar har regissören faktiskt lyckats få med allt det väsentliga i romanen, fastän den är maximalt komprimerad och förkortad. Naturligtvis måste de som läst romanen sakna många scener, då många helt enkelt är hopklippta utan hänsyn till tidsrymden mellan klippen, men på det hela taget är även redigeringen och bearbetningen av romanen formmässigt mästertlig.

Till detta kommer enastående skådespelarprestationer. Russell Crowe som Javert är den enda som inte riktigt övertygar (plus att han sjunger sämst), men då detta är romanens svåraste karaktär, i synnerhet att förstå och levandegöra, må det vara hänt: Crowe gör så gott han kan av en av de mest otacksamma roller som finns, Anthony Perkins lyckades inte bättre, medan Geoffrey Rush gjorde för mycket av den.

Emellertid har jag aldrig sett någon bättre Jean Valjean, och ändå har jag sett många: Jean Gabin, Liam Neeson, Jean-Paul Belmondo, nästan alla betydande skådespelare har gjort sitt bästa i denna idealiska roll, och ingen har misslyckats, ty sådan är rollen. Hugh Jackman tar emellertid priset i innerlig anspråkslöshet, konsekvent äkthet och hederlighet och förkrossande

pathos. När han i de väldiga barrikadscenerna brister ut i sin sång *"Bring him home"* har jag svårt för att tro att något öga i världen skulle kunna hålla sig torrt och oberört.

Det var även med glädje man kunde konstatera, att denna musikfilmversion inte fuskade bort slutet, vilket man nog tyvärr vanligen gör i musikalen. Man har vågat sig på att ta med den känsliga och övermåttan sorgliga finalen – och klarat av det. Detta måste slutligen bekräfta slutbetyget av en maximal femma.

Victor Hugos sällsamma resa på tillfälligheternas ocean.

Hugos författarskap är en ocean: den är omöjlig att omfatta med blicken och omöjlig att utrannsaka på djupet. Omätligheten är den oöverskådliga produktionen inom poesi, teater och prosa, och djupet är det på franska oöverträffade bild- och metaforspråket, vars rikedom är så översvallande, att man, om man stannade vid varje tänkvärd liknelse och gav sig tid till att fullständigt förstå den, man aldrig skulle bli färdig med läsningen av en enda roman.

Havet är även det dominerande elementet i hans romaner. I varje roman slutar någon huvudperson med att störta ner i avgrunden och omslutas därav, med eller utan vatten. I *"Ringaren i Notre Dame"* är det prästen som störtar utför katedralens torn medan ringaren försvinner i djupet av dess krypta, i *"Samhällets olycksbarn"* är det kommissarien Javert som dränker sig, men även Jean Valjeans öde som galärslav liknas vid en man som faller över bord ner i havets allt uppslukande mörker, och även hans vandring med Marius i Paris kloaker är en ständig kamp med vattnet. *"Havets arbetare"* är den mest typiska havsromanen där havet alltigenom spelar huvudrollen som många uppslukas av, och även i *"Den skrattande mannen"* är havet den form som ödet tar sig. I *"1793"* slutligen är havet dubbelt: dels kämpas det där med havet i biologisk mening, och dels kämpas det med det mänskliga passionshav som den franska revolutionen var.

Havets avgrund är i *"Samhällets olycksbarn"* den undre världen i Paris, det etablerade eländet som icke har någon chans mot samhällets ordning i Javerts omänskliga form, galärslavarnas anakronistiska, otroliga men dock verkliga helvete, prostitutionen, fattigdomen, och det hopplösa upprorets eviga nederlag och martyrium mot den orättvisa som etablissemanget måste använda sig av för att behålla makten. Men i *"Samhällets olycksbarn"* möter oss även ett annat oceanelement som är mera eteriskt än vatten.

Romanens konstruktion och kontinuitet består av tillfälligheter. Av en tillfällighet råkar just Jean Valjean ut för biskopen i Digne, av en tillfällighet blir Jean Valjean inflytelserik i Montreuil-sur-Mer och slutar där som borgmästare, av en tillfällighet häktas idioten Champmathieu för en struntsak som Jean Valjean begått, av en tillfällighet får den verkliga Jean Valjean veta det, av en tillfällighet får han Fantines öde på sitt samvete, av en tillfällighet bosätter sig Jondrettes i samma ruckel som Jean Valjean en gång bött i, av en tillfällighet får de till granne Marius, vars far haft med monsieur Jondrette att göra, av en tillfällighet kommer Jean Valjean och Cosette dit, av en tillfällighet är det henne som Marius älskar, av en tillfällighet blir det just Javert som Marius träffar då han går till polisen, av en tillfällighet får Jean Valjean möjlighet att rädda Javerts liv, av en tillfällighet tar Gavroche hand om två gossar utan att ana att det är hans bröder, av en tillfällighet möter Jean Valjean Jondrette i Paris kloaker, av en tillfällighet blir det detta som sedan avgör hela romanens upplösning... tillfälligheterna löper som en ständigt påflugnen röd tråd genom hela romanen.

Är detta naturligt? Verkar det icke konstruerat? Faktum är, att ödet är aldrig så effektivt som när det ingriper genom tillfälligheter. Alla avgörande skeenden i historien är tillfälligheter. Hugo studerade icke mänskorna så noga som han studerade ödet, och han kom fram till, att de enda ögonblick då ödet blir påtagligt är då det ingriper genom tillfälligheter. Genom att observera de tillfälligheter som utgör ödets ingripanden kan man kanske i någon mån begripa sig på ödet.

Ingenstans i Hugos romaner är det så påträngande och så ständigt allestädes närvarande som i *"Samhällets olycksbarn"*. En av denna romans yttersta förtjänster är just dess åskådliggörande av hur ödets ingripanden alltid, hur negativt ödet än är, måste förläna de människors liv, som det ingriper i, en högre mening.

Även hela romanen som sådan kan sägas vara en tillfällighet. Är det en tillfällighet att Jean Valjean är jämnårig med Napoleon? Är det en tillfällighet att Victor Hugo är lika gammal, när

han begynner boken, som Jean Valjean när han första gången uppträder? Är det en tillfällighet att Jean Valjean är lika gammal när han dör som Victor Hugo är när han avslutar verket? Är det en tillfällighet att Victor Hugos nitton år i landsflykt råkade bli lika många som Jean Valjeans nitton år vid galärerna? Är det en tillfällighet att romanen kom ut som den första av alla de stora epokgörande verk som världen över kom ut just under 1860-talet, som "Brott och straff", "Krig och fred" och "Kapitalet"? Är det, slutligen, en tillfällighet, att "Samhällets olycksbarn" är den största, djupaste och mest humana och effektiva av alla sociala romaner?

Den sista frågan skall vi närmare skärskåda. Romanen påbörjades 1848, samma år som Marx utgav sitt kommunistiska manifest och ordet socialdemokrati kom till. Den litterära socialismen hade då redan för länge sedan slagit igenom med portalfigurer som Eugene Sue, Heinrich Heine och Dickens' "Oliver Twist". Men "Samhällets olycksbarn" tillför den litterära socialistiska trenden någonting nytt. Tidigare har endast missförhållandena skildrats med rättmätig och effektiv indignation och i bästa fall väckt vrede och revolt. Jean Valjean är den förste som gör något konstruktivt åt saken. Själv jagad av polisen och med kniven ständigt på strupen inrättar han dock som borgmästare sjukhus och ålderdomshem, och som indirekt medlem av den undre världen hjälper han dock de fattiga, predikar han för tjuvar, uppsöker slummen med klädpaket och mat, räddar sårade från barrikaderna och hindrar till och med politiska mord från att äga rum. I det tysta visar Jean Valjean obemärkt vägen för mänskligheten ut ur orättvisorna, klasskillnaderna, fattigdomen, girigheten och den sociala likgiltigheten. Hans föregångare har endast predikat vrede, revolt och hat. Han visar tyst och lugnt med ett vemodigt och tragiskt småleende hur man övervinner vreden, revolten och hatet.

Är det en tillfällighet att det efter "Samhällets olycksbarn" blir på modet med välgörenhet, så kallad "humanitarianism", över hela världen? Är det en tillfällighet att, samtidigt som "Samhällets olycksbarn" kommer ut, Abraham Lincoln i Amerika besegrar neger-slaveriet därstädes? Är det en tillfällighet att vad vi menar med demokratisk socialdemokrati börjar slå igenom i hela världen från och med 1860-talet?

Är det vidare en tillfällighet att det i Ryssland 1849, var tyranniet och slaveriet i världen var som djupast etablerat, just då, när "Samhällets olycksbarn" hade börjat nedskrivnas, uppstod en livslevande "Jean Valjean" i rysk form i gestalt av den orättvist dömda Dostojevskij och hans förvisning till slavtjänst i Sibirien, den enda sociala författaren i Ryssland som sedan predikade barmhärtighet, frid och kristendom mot revolutionärerna och som av de sociala författarna i Ryssland måhända även var den ende som visste vad han talade om, emedan han själv varit "galärslav" i Sibirien?

Måhända skall framtiden finna, att just "Samhällets olycksbarn" är den största av alla 1800-talets stora romaner emedan den kanske är den humanaste roman som någonsin skrivits. Redan Dante kunde ömka sig över helvetets fördömda. Victor Hugo går längre i det att han låter en fördömd räddas, varpå den benådade frivilligt återvänder till helvetet för att idka välgörenhet bland de fördömda.

Måhända skall framtiden finna, att Victor Hugo därigenom var den största av alla romantiker.

Han avled 1885. Är det slutligen en tillfällighet att en kort tid därefter den man föddes som mer än någon annan har betytt slutet för nästan all romantik i världen, nämligen Adolf Hitler?

(En av flera artiklar om "Les Misérables" ur våra litteraturhistoriska essayer, som nekades publicering av Göteborgs Universitet 1988 efter fyra års projektering.)

Fler filmer

"Doktor Caligaris kabinett" från 1921 är en hörnsten i filmhistorien som inte bara introducerar genren skräckfilm utan även lanserar den tyska expressionismen och det med besked. Det är inte bara den genialiska historien, det djärvt experimenterande fotot, den spektakulära scenografin och de minst sagt grymma skådespelarprestationerna som utmärker denna film, utan framför allt den hisnande fantasin. Det är en österrikisk film som till största delen utspelar sig i ett sinnessjukhus, men det får man inte veta från början. En ung man berättar sin historia för en vän, som börjar med att han tillsammans med en annan vän besökte en marknad där en viss doktor Caligari förevisade en sömngångare som sovit i 25 år men som

tillfälligt kunde väckas och då avslöja härresande profetiska sanningar. När vännen då ställer denna sömngångare en fråga om sin framtid får han till svar, att han skall dö denna natt. Samma natt blir han mördad. Så börjar det hela.

En viss vacker dam, som båda älskar, innehar en ganska passiv huvudroll i det hela som objekt mera än som aktör, medan en hel del ockultism också blandas in, då doktor Caligaris hemlighet tycks vara ett gammalt medeltida recept för att programmera levande zombies, som han av storhetsvansinniga skäl vill applicera på samtiden och pröva i verkligheten, vilket experiment då är den sömngångare han förevisar på marknaden. Nåväl, allting får sin logiska förklaring med en hisnande imponerande effekt för publiken, som aldrig kunnat ana hur alltid egentligen förhåller sig men ändå förlöses till slut genom en självklar nyckel – som ger hela berättelsen en mycket sardonisk prägel med en diabolisk humor. Detta är den första psykiatriska filmen och fullständigt lysande.

Något i samma genre var Paul Lenis ambitiösa filmatisering av Victor Hugos "Skrattmänniskan" 1928 på tröskeln till ljudfilmen, men liksom det epokgörande konstverket "Sunrise", som vi behandlade för två nummer sedan, är även denna film främst ett musikaliskt konstverk, där musiken används konsekvent till att förhöja bildernas språk. Conrad Veidt, som även spelade sömngångaren i "Doktor Caligari", gör här en oförglömlig och hjärtnipande gestaltning av Gwynplaine, "skrattmänniskan", som såsom barn av *comprachicos* ansiktsopererats till att bli en kroniskt skrattande clown. Detta är Hugos både mest groteska och genialiska historia och samtidigt en gripande social roman som omfattar alla samhällsskikt med drastiska kontrasteringar mellan det lägsta och det högsta. Denna stora imponerande stumfilm (på mer än två timmar) med framför allt fantastiska marknadsscener kom snabbt bort och glömdes genom ljudfilmens intrång, och det var märkligt att se hur den ändå står sig bättre än de flesta av 30-talets ljudfilmer genom sin realism, sitt utsökta bildspråk, sina övertygande tidsstämningar från 200 år tidigare, den fantastiska scenografin och den gedigna regin.

När vi ändå håller på med den gotiska filmgenren är det lika bra att avverka några andra skräckklassiker samtidigt. "Skelettnyckeln" ("The Skeleton Key") med Gena Rowlands och John Hurt som det gamla paret i en praktfull sydstatsvilla långt ute bortom ingenstans som har svårt för att hålla kvar den sköterska de behöver för att vårda den rullstolsbundne John Hurt, då de alla alltid smiter innan det är för sent, är just så dubiösa som de verkar – man vet inte om de verkligen har något ont i sinnet eller om de bara är excentriska. Klart är från början att huset har någon mörk hemlighet, och den skelettnyckel (en nyckel som går till samtliga lås i ett hus) som den unga sköterskan (Kate Hudson) får går till alla rum utom ett, som är högst upp och längst bort på vinden. Naturligtvis blir hon intresserad av det rummet och tar hon sig in där, och då börjar hemligheterna vakna. Det hela handlar om söderns mystiska *Hoodoo*-kult, något helt annat än *Voodoo* men besläktat, och sägs vara en vidarebildning av de ursprungliga indianernas naturreligion, som söderns negerslavar omsider tog över och ombildade. Filmens spänning accelererar oavbrutet i takt med en dramatik som hela tiden förtätas genom nya komplikationer i mysterieavslöjningen, för att slutligen nå en högst oväntad och ytterst dramatisk upplösning, som måste betecknas som genial. Även i en så ockult thriller som denna faller slutligen alla bitar på plats i en logik som är ovedersäglig hur övernaturlig den än är.

"Devil" var en annan sådan djävulsk thriller, där hela handlingen tilldrar sig i en hiss i en skyskrapa, som fastnar med fem passagerare instängda. Att få loss hissen visar sig mera komplicerat än någon kunnat ana, och det blir inga små operationer under arbetet, där den ena efter den andra förolyckas, såväl hissens passagerare, som småningom börjar mörda varandra, efter att det visat sig att samtliga råkar ha ett kriminellt förflutet, som de stackars oskyldiga som försöker rädda dem, då de råkar ut för kortslutningar och annat. Det är en nagelbitare till ytterst påfrestande thriller, där dock till slut åtminstone en lyckas överleva trots allt men inte utan men.

"Angel Eyes" var mera jordnära trots sina synbarligen övernaturliga element, där en efterbliven och skadad ung man gång på gång räddar livet på en kvinnlig polis utan att han själv eller polisen kan förstå varför. Hon försöker utreda saken och kommer på, att hon för ett år sedan räddat mannen i en svår bilolycka där hela hans familj, fru och dotter, omkommit. Hon förstår att det är detta trauma han aldrig kommit ur och gör det som sin uppgift att hjälpa honom till rätta. Sanningens ögonblick i filmen är när de besöker en nattklubb, där han känns igen av tidigare musikerkolleger utan att han känner igen dem, men han får en trumpet i sin hand och börjar spela. När man kommit så långt i filmen förstår man att man äntligen kommit på rätt spår, och fastän den dittills varit trög, långsam och obegriplig får man sedan mer och mer sin belöning

för sitt tålamod ju mer filmens uppenbarelse av en mycket mänsklig och tragisk verklighet rullas upp och åtgärdas.

Slutligen den mycket lyckade filmatiseringen av duellen mellan David Frost och Richard Nixon. Man har försökt komprimera de fyra dagarnas intervjudrama i en normal spelfilm och lyckats över all förväntan. Bådas karriärer hängde på detta. Nixon såg intervjun som sin stora möjlighet till självförsvaret och upprättelse, medan Frost såg det som sin stora chans att en gång för alla sätta dit Nixon. Det var ett vågspel, och det ena televisionsbolaget efter det andra hoppade av och svek Frost, så att hans karriär hotade haverera. Intervjuinspelningarna skulle sammanlagt försiggå under fyra dagar, och under de första tre var det hela tiden Nixon som tog hem spelet. Under den fjärde, som bara behandlade Watergate, lyckades Frost äntligen få fast den stackars presidenten och till något som ingen annan lyckats med: ett erkännande av att han inte bara begått misstag utan att han gjort fel – med en ursäkt till nationen. Det var en slagen Nixon som vacklade ut från den sista intervjun – han skulle aldrig få någon oberättigad upprättelse. Frost spelades av Michael Sheen, som fastän han inte alls var lik Frost gjorde väl ifrån sig, medan Frank Langella gjorde en mycket övertygande Nixon. Det var närmast en dokumentärfilm som precis lyckats fånga sanningens högsta ögonblick i både David Frosts karriär och kärnpunkten i Nixons fiasko.

Kalender, mars 2013

- 1 75-årsminnet av Gabriele d'Annunzio.
- 3 30-årsminnet av Arthur Koestler.
80 år sedan världspremiären på "King Kong".
- 6 160 år sedan världspremiären på "La Traviata".
- 8 Lynn Redgrave 70 år.
- 9 William Cobbett 250 år, arbetarklassens första ledare.
Bobby Fischer 70 år.
- 12 Gabriele d'Annunzio 150 år.
Edward Albee 85 år.
- 13 75 år sedan Anschluss, då Hitler-Tyskland övertog Österrike.
- 14 Michael Caine 80 år.
Quincy Jones 80 år.
Rita Tushingham 70 år.
- 17 Rudolf Nurejev skulle ha fyllt 75.
- 18 100 år sedan mordet på kung Georg I av Grekland.
- 19 Doktor David Livingstone 200 år.
Philip Roth 80 år.
- 21 50 år sedan Alcatraz stängdes.
- 22 Marcel Marceau 90 år.
Karl Malden 100 år (båda avlidna vid hög ålder).
Andrew Lloyd Webber 65 år.
- 24 25 år sedan Mordochai Vanunu dömdes till 18 års fängelse för att ha avslöjat Israels atomhemligheter.
- 28 Morrisbilen 100 år.
70-årsminnet av Sergej Rachmaninov.
- 30 Vincent van Gogh 160 år.

Rapport från Cuba, del 1.

Poco a poco börjar vi vänja oss vid livet i Havanna. Dagen börjar med frukost i trädgården med sällskap av kolibrier och fjärilar. Carins första arbetsvecka har varit full av nya intryck, rutiner och mer svårlösta frågor medan Johannes har ägnat sig åt sin första tropiska feber och en ny båt.

Vi hade bara hunnit vara här ett dygn innan Havanna började surra av rykten om Fidels död. Det var nog viktigt att han överlevde söndagens lokalval så regeringsorganet Granma

kontrade med en storstilad bildserie på Fidel som håller ett nummer av tidningen. Det hela är trots allt lite spännande.

Residenset är mycket behagligt. Vi rör oss bland Svenskt Tenn-möbler, äter på porslin med guld och blå kronor och hushållerskan Alba ler och säger till oss att njuta av tillvaron. Hon och kokerskan Ivette gör allt för att vårt liv ska vara lätt. Ivette trollar fram olika rätter med det vi lyckas handla. Hon förser oss med långa listor och vi kommer hem med ungefär hälften av varorna. För några år sedan fanns det bara bulgariska grönsakskonserver i affärerna men nu finns det en hel del. Annat saknas, och när det kommer in i affärerna får man hamstra. Ägg, mjöl och aluminiumfolie letar vi efter. I och med att privatpersoner får odla grönsaker och sälja i små stånd vid vägen så går det att få tag i frukt och grönt. Fisk och skaldjur går också att få tag på, fiskaren kom förbi i fredags med sin fångst som han sålde och fileade utanför köket. Så vi kommer nog inte komma hem som smala stickor – tvärtom, välnärda på Malanga och Guayaba.

Vi har tillgång till en ambassadbil, en gammal Volvo som inte används längre. Den är rätt skruttig, men i jämförelse med bilarna i Havanna ett under av lyx. Den vanligaste gatubilden i Havanna är en gammal amerikanare med en man under bilen, en som står och gräver i motorn och en eller flera tjejer som lutar sig över huven med uppmuntrande tillrop. Vi har hunnit åka runt en del, det går bra att köra i Havanna. De gamla bilarna är inte så många och går inte så fort, men man får ha beredskap för att de när som helst stannar eller att människor går rätt ut i gatan för att få en lift.

I går var vi och tittade på Hemingways finca i Havannas utkanter. Vi blev alldeles förälskade i huset som ligger på en kulle i en grönskande trädgård, vinden rör sig fritt mellan rummen som nästan alla har franska dörrar ut mot altanen. På avstånd ser man Havanna avteckna sig mot havet. Vi fortsatte till Cojímar, den fiskeby där Hemingway hade sin båt och vän, den man som var förebild för den Gamle och Havet.

Carin och Johannes.

(forts. i nästa nummer. Rapporten kommer att omfatta tre avsnitt.)

Den strålande fiaskoresan, del 16: Inför den sista veckan

Naturligtvis föranleder en sådan här annorlunda resa vissa reflektioner. Nu var jag äntligen på egen hand efter att ha lämnat mina reskamrater i synnerligen goda händer och efter många om och men även vid god hälsa, samtidigt som jag naturligtvis saknade dem, men frågan som infann sig var: Skall jag på nytt satsa på reskamrater ett annat år eller hålla på att resa ensam? Janne hade visat sig den starkaste och mest kvalificerade kamraten av dem trots sina 67 år, men han var också den enda av dem som varit i Ladakh förut. Han ville gärna en gång göra en resa till Padum för att därifrån utgå på olika vandringar, vilket även var attraktivt för mig. Jag funderade redan ordentligt på att nästa år göra en ny framstöt mot Zanskar med Lingshed som preliminärt mål.

Dock hade den här resan med alla sina missräkningar varit ytterst lärorik. Den kanske viktigaste insatsen av alla var Bertils och Jannes bragd att faktiskt klara av Themisgangs *baby trek* på två dagar vid sina 67 respektive 69 år och det med gott resultat och förbättrad hälsa. Aldern betydde alltså i det närmaste ingenting. Johannes hade påpekat att vi lever som 45-åringar och lugnt kan fortsätta med det ett gott tag till. Janne vid 67 vill gärna återkomma till Ladakh, och för min egen del ser det nog inte bättre ut än att det kan bli ett antal ytterligare Himalayaresor ännu efter dessa första 27 på 19 år, i synnerhet som de i allmänhet verkar ge ett så extremt hälsosamt resultat. Förra årets katastrofresa var ett undantag, därför blev det ingen ny resa förrän denna som för att rehabilitera den, vilket lyckats över all förväntan. Att alla mina tre kamrater blev sjuka medan jag blev frisk (utom en enda dag) verkar endast ytterligare accentuera att jag bör fortsätta hålla på med dessa resor, då jag tills vidare (åtminstone ännu och även i år) bara blir bättre av dem.

En annan kuriös sak att reflektera över är skillnaden i klimatet mellan Ladakh och Himachal. Med sin nästan hälften så tunnare luft erbjuder Ladakh en utmaning som heter duga, som kroppen måste anpassa sig till och som måste begränsa ens fysiska förmågor. Det är exempelvis farligt att äta sig mätt i Ladakh, för den tunna luften gör att matsmältningen fungerar annorlunda. Det gäller att ge magen så litet arbete som möjligt, främst genom att tugga maten så väl som möjligt, ty minsta överarbete kan få magen att råka i sken. Detta innebär praktiskt, att

varje form av mänsklig hybris omöjliggörs, då man tvingas anpassa sig efter kroppen och dess tvång och anpassa sig efter det heta tunna klimatet med ständig syrebrist. Å andra sidan, om man klarar denna anpassning, mår man sedan desto bättre ju längre man stannar i Ladakh.

Resans mest kritiska vändpunkt var väl momentet i Rekong Peo, när vi tillbakavisats från vägen till Spiti och inte kunde få passertillstånd den dagen. Bertil var den enda som pläderade för att vi skulle ge oss till tåls och acceptera förlusten av en dag för att få tillstånd och kunna fortsätta nästa dag. Hur hade det gått om vi följt hans rekommendation? Tvivelsutan hade vi då kunnat göra Spiti, men vägen ut därifrån mot Keylong hade varit stängd, och hade vi väntat på dess öppnande hade vi förlorat ännu mera tid – ingen vet hur mycket. Då hade eventuellt en del av vårt Ladakhprogram gått förlorat.

Höjdpunkten på resan hade utan konkurrens varit dagarna i Lamayuru, den äntliga befrielsen, då man sent omsider men desto mera hade kunnat hänge sig åt riktiga bergsvandringar under idealiskt väder och omständigheter i mina älsklingsomgivningar bland Zanskarbergen. Bara de två dagarna hade försett hela resan med guldkant.

Till vår lättnad regnade det inte när vi kom ner över Rohtang, men den groteska gyttejebrottningen, som fick fordon att fastna till och med på vägen ner, vittnade om att det hade regnat mycket. Följande morgon var det mulet och skulle säkerligen bli regn, så det var dags att börja sakna solen i Ladakh och längta dit igen inför nästa år.

Kvar på programmet hade jag egentligen bara mitt möte med Johannes här i Manali och Karin i Dharamsala. För övrigt var det enda egentligen några *dagtreks* på båda ställena och att äntligen kunna fördjupa mig i min medhavda litteratur.

På morgonen var det strejk i Vashisht, så att ingenting fungerade där, och allt var stängt. Jag tänkte på mina fyra israeliska följeslagare från Leh, som inte vetat något om Indien, ängsligt frågat mig om Manali kunde vara farligt och efter mycket debatterande kommit fram till att det var säkrast och bäst att bo i Vashisht. Vad snopna de skulle bli när de vaknade upp där en måndag morgon och fann allting vara stängt i hela Vashisht och ingenting alls som fungerade.

Med Johannes gjorde vi en liten promenad upp till Old Manali på eftermiddagen. Vi ville inte gå långt då det kunde bli regn, men Johannes ville framför allt veta mera om mitt förhållande med Laila Roth och bad mig förklara hennes satanism för honom. Han kunde inte ha bett om något svårare. Då han ännu mindre kunde förstå den själv kunde jag bara göra så gott jag kunde, då jag trots allt var mera initierad i den.

Om jag har förstått satanismen rätt är den idag närmast en filosofisk strömning som fått en enorm medvind genom dels de omfattande pedofilskandalerna i katolska kyrkan med den globala miljö- och klimatkrisen, som måste medföra ett ifrågasättande av mänsklighetens existens. Laila har aldrig varit religiös, och hennes engagemang i satanismen är för henne närmast en social grej. Det är nästan bara extrema och radikala människor som är satanister, och hon har tagit det som sin uppgift att försöka leda dem till rätta. Hon har ju en lång erfarenhet av världens bråkigaste och brokigaste elever i ett antal länder av olika mentaliteter och i princip lärt sig hantera vilket hopplöst fall som helst genom förnuft, diplomati och tålmod. Inom satanismens extremismer rör sig både varma humanister, höga akademiker, mystiska fanatiker, nynazister och rasister men framför allt revolutionärer. Karl Marx började ju som satanist, och även om Laila inte representerar någon förkunnelse omfattar hon alla satanistiska strömningar i ett självuppoffrande försök att leda dem rätt. Hennes filosofiska utgångspunkter är Jobs Bok, den äldsta, vackraste och mest problematiska i Bibeln (med den eviga frågan: "Varför just jag?"), Lao-Tses lära om Vägen samt Bhagavad-Ghita som belysning av världslitteraturens största moraliska dilemma: Arjuna måste likvidera sina släktingar för att det är det enda rätta att göra men måste tveka för att det är hans egna släktingar.

Det är för tidigt att säga om Laila haft någon framgång i sin sociala insats, men det står helt klart att hon åtminstone hittills inte misslyckats. Hon är bara aktiv med detta på Internet men är där en virtuos.

"Älskar du henne?" frågade han mig.

"Vem gör inte det som känner henne?"

"Har ni haft ett förhållande?"

Ja, det hade vi haft, och ett passionerat sådant, men efter att hon blev satanist har det blivit komplicerat.

"Det betyder, att du är hennes enda. Det är ett stort ansvar."

Han berättade, att han känt henne väl och avrätt henne från att gifta sig, men hennes man hade inte gått att hejda. ”Han gjorde fruktansvärda saker med henne, mer eller mindre behandlade henne som en experimentdocka. Vi brukade röka på tillsammans, och jag antar att hon gör det fortfarande. Jag tror aldrig att hon har kommit över traumat av sitt äktenskap.”

(I nästa nummer: *Vidare*)

Resan till Dzhongkhul, del 6: Framtidskonferensen, avslutning.

ordf. Ingen replik? (*Ingen replik.*) Då går ordet till Boris.

Boris (ryss) Som representant för världens största land är jag pinsamt medveten om hur vi har gått i tåten för den mänskliga våldtäkten på moder jord. Sovjetunionen var ett enda stort misstag och fiasko från början till slut, och när dess misshushållning äntligen tog slut efter 70 år uppvisade summan av dess misstag en enda oformlig industriell miljöförstöring från Kaliningrad till Vladivostok. Under Lenin och Stalin var Ryssland ett öppet sår under oupphörlig förblödning, som tyvärr de styrande herrarna var ansvariga för och såg till att forsade, om de inte rentav uppmuntrade och bidrog till det öppna sårets blodflöde och infektion. Vi har inte sluppit problemen med att Sovjetunionen upphörde. Vi slipper dem aldrig. Under Jeltsin försökte vi faktiskt gå till rätta med dem, men ganska snart föredrog han att suppa sig full och glömma dem, och under Putin har vi delvis återgått till den gamla ryska praxisen att hålla staten i styr genom lögn och Potemkinkulisser. Kina har gått samma fatala väg som Ryssland in i den totala diktaturens självdestruktivitet och har ännu värre problem att möta när partiet äntligen faller än vad Ryssland hade, då Kina har fem gånger större folkmängd och där miljöförstöringen gått mycket mera skenande och härjande fram. I många kinesiska storstäder kan man aldrig mera se solen för bara kronisk smog. Så illa var det aldrig ens i Ryssland.

Problemet är att vi kan inte lösa våra egna problem. Naturen måste lösa dem för oss. Vi har skapat resistenta bakterier, som årligen blir mer resistenta och skördar mer och mer offer, tuberkulosen har den vägen kommit tillbaka, malaria är på frammarsch globalt, och vi har aldrig kunnat lösa problemet Aids, som är här för att stanna. Den officiella statistiken är inte att lita på då mörkertalet alltid förblir ett mörkertal. I Ryssland började redan under Sovjettiden befolkningsstatistiken sjunka, och den har senare börjat sjunka även i Japan. Fler dör än föds, i Ryssland sjunker medelåldern genom förgiftning och alkoholism, medan det är aktningvärt att i Japan fler dör än föds fastän medelåldern stiger. På denna punkt kanske ändå Ryssland och Japan kan tjäna som föregångsexempel för världen.

Jag är dess värre övertygad pessimist. Detta skall vara en framtidskonferens, men jag tror inte mänskligheten har någon framtid. Hon har misskött sig och sparat ur alltför definitivt i ett skenande som fortsätter trots ursparningen. Naturen får lösa våra problem åt oss, som vi själva har skapat och som har vuxit oss över huvudet och som vi drunknar i genom vår egen förskyllan. Och det finns antydningar om att detta inte är något nytt.

Vår egen Helena Blavatsky hävdar i sin teosofiska lära att det före syndafloden och före Atlantis fanns andra civilisationer som även de gick under genom naturkatastrofer eller egen förskyllan. Hon daterar de äldsta till för hundratusentals år sedan. Den så kallade syndafloden brukar dateras till ungefär fem tusen år före vår tideräkning, dess historia verkar trolig genom att den förekommer i ett antal kulturers äldsta annaler, medan dessa annaler har det gemensamt, att de ingenting säger och troligen ingenting vet om vad som var före syndafloden. Det kanske var en civilisation som vår. Vi kanske försvinner på samma sätt genom att med vår misshushållning av planeten utlösa oavsiktliga kedjereaktioner av naturkatastrofer som inte lämnar någonting kvar utom en vrakspillra, som Noak och hans ark efter floden.

En joker i leken och oberäknelig faktor kan vara UFO-fenomenen. Mycket tyder på att vi är bevakade av missionärer från högre civilisationer någon annanstans i rymden, som med oro följer med vad vi håller på med. Efter utlösningen av den första atombomben har UFO-fenomenens förekomst statistiskt exploderat. Detta är en annan sak vi inte kan hantera och som vi får finna oss i vad den än kan leda till. Tack för ordet.”

Det var den sista talaren. Han var tydligen ufolog och väl insatt i vad han endast vagt presenterade av vad som måste vara ett oöverskådligt material av överväldigande globala problem med ingen annan lösning i sikte än försynens opersonliga godtycke.

Ordet släpptes fritt, och det blev allmänna diskussioner. De flesta var ganska lågmälda, men alla försökte tala med och utbyta tankar med alla. Teet dracks i ymniga mängder, och det bars hela tiden in mera frukt. Vi höll på i två timmar till tills de första bröt upp. Det var ryssen och fransyskan. Ganska snart följde de flesta efter.

Till slut var det bara jag, Johannes och Marianne kvar. Det började bli mörkt.

”Stannar ni över natten?” frågade Marianne.

För mig var konferensen inte slut. Den hade bara börjat. Det var väldigt mycket jag ville fortsätta diskutera med Johannes och Marianne, men jag hade betalat för mitt hotellrum och skulle vidare till Leh. Johannes och jag diskuterade om han skulle komma med. Det var inte uteslutet. Vi beslöt att fortsätta diskutera saken medan vi gick därifrån. Marianne skulle vara kvar i Manali ännu i morgon.

”Hur lyckades ni samla dessa fantastiska människor under samma tak och till samma tidpunkt?” frågade jag honom.

”Det var rena lyckträffen. De råkade alla befinna sig här i Manali just nu, Marianne kände de flesta, men jag kunde också bidra med några. Ibland uppstår det gynnsamma tillfällen som det gäller att ta vara på. Marianne lyckades till fullo och högst beundransvärt.”

Vi skildes för kvällen, men jag behövde röra på mig och gick ännu ner till the *Tibetan Kitchen* för en sista kopp sängfösarte. Café Momo hade ju tyvärr upphört, det gamla huset hade rivits och där byggdes nu ett nytt, men på försök gick jag runt hörnet för att se om kanske Café Momo hittat en annan lokal. Och mycket riktigt! Där låg det i ett gammalt ruckel ett stycke ner till vänster om det lamaistiska templet. Återseendet var kärt. Min Manali-séjour kändes krönt med en lättnadens seger.

(I nästa nummer: *Fel buss.*)

Bonusresan, del 14: Lama Yonda

Resan till Pelling blev ännu en mardröm. Man satt trångt i jeepen, vägarna i Sikkim var efter jordbävningen i sämsta tänkbara skick, det gick utomordentligt långsamt, skakigt och gropigt, och vid Rawangla gick jeepen sönder. Vi var då halvvägs, och klockan var fyra. Det började redan skymma. Efter en halvtimmes reparation kunde vi fortsätta under tilltagande mörker. Klockan 7 (efter fem timmar, bara drygt tio mil,) var vi äntligen framme i Geyzing. Jag hade utlovats vidare transport med samma fordon till Pelling 8 km högre upp, men nu backade chauffören då det var så sent och mörkt. Något annat fordon stod inte att finna. Någon försökte pressa mig på 200 för att ta mig upp de åtta kilometrarna. Jag föreslog 100, men då ville de inte ta mig. 200 var rena utpressningen.

Till slut blev jag arg och gick upp. Det var halvmörkt, men det struntade jag i, och det fanns ändå stjärnor. Flera fordon passerade mig på vägen upp, både taxibilar och jeepar. Jag gick mitt i vägen för att få dem att stanna och kanske ta mig. En försökte med 200 igen. En annan bara tutade bort mig och körde förbi. Snart fick jag också alla infernaliska skällande hundar efter mig. Det var motsatsen till den översvallande medkänslan och vänligheten i Phudong.

Efter en timme var jag framme och kunde ta igen mig med varm dryck och middag, men jag var på dåligt humör. Jag var ändå *senior citizen* och över 60, ingen bil hade velat hjälpa mig fram upp för den 8 km långa backen utom till ockrarpriser, det var dålig stil och dålig reklam för Pelling – och givetvis saknade jag mina innerliga vänner i Phudong. Inom ett dygn hade dessa båda små orter, båda säten för anrika kloster, demonstrerat den absoluta kontrasten mellan god service och dålig i Sikkim.

Som pricken på i-et fick jag inte sitta kvar i restaurangen och skriva efter middagen. Klockan var inte mer än halv 10, men en av köksorna ställde sig demonstrativt och väntade ut mig. Jag försökte övertyga henne att jag kunde släcka ljuset själv efter mig, men hon insisterade på att köra bort mig. Jag fick fortsätta skriva på rummet – utan bord.

På morgonen fick jag den dåliga nyheten. Mitt värdfolk, mina vänner sedan 13 år, var på sjukhus. Frun var sjuk i jag fick inte veta vad, men efter Dollys frånfälle kunde man befara vad som helst. Jag kanske inte alls skulle få träffa dem.

Jag gick dock upp till klostret Sanga Choeling på morgonen, det äldsta i Sikkim, från 1642. För första gången fann jag det öppet, men det var molnigt väder, så det var ingen mening i att stanna länge där. På nedvägen träffade jag en trevlig israel. Han hade också provat mitt ställe

Garuda men funnit det för dyrt och flyttat till Ladakh Guest House, ett betydligt mera anspråkslöst ställe, som troligen skulle bli mitt lokus nästa gång. Garuda hade förvandlats till oigenkännlighet under dessa 13 år, från ett intimt och trivsamt hemtrevligt ställe till halvvägs lyxhotell med TV i nästan varje rum.

Internet fungerade inte eller dåligt, så jag gick till ruinerna i Rabdentse och passerade Pemayangtse på återvägen. Den första människa jag såg var Lama Yonda. Han tog vänligt emot mig, var mycket vital och pratsam och hade bara problem med sitt knä, och ville inte släppa mig. Han tog mig med sig till sin skola och frågade nostalgiskt om den svenska kungafamiljen. Han hade ju varit kapten för Sikkims siste konungs livvakt och åkt i fängelse bara därför utan att ha gjort något annat än sin plikt. Hans skola har nu 18 lärare men inga utländska, och den stora skrivsalen högst upp var omgjord till ett tempel med en pyramidal mandala i mitten. Vi kom överens om att träffas igen senare på eftermiddagen.

På vägen ner mötte jag min nye Londonvän Harry, som bodde i Deptford av alla ställen, och en ung polack. De var på väg till Pemayangtse, men jag rekommenderade dem varmt ruinerna i Rabdentse, som bara låg en kilometer längre ner.

Mitt möte med Lama Yonda mot aftonen blev äventyrligt. Vi hade avtalat tid klockan 17, men när jag kom till hans hem var allt släckt och låst. Ingen visste något, men någon sade att han kunde vara vid skolan, så jag begav mig dit. Det var strömavbrott, så även där var allting släckt, men jag fick tag på honom just när han höll på att lämna skolan. Han hade inte glömt vårt möte, men han hade fått fullt upp med skolan: tre elever hade i mörkret begett sig ner till Pelling, vilket var förbjudet för eleverna efter mörkrets inbrott. Vi blev kvarhållna där med detta bekymmer en timme. Lama Yonda ursäktade sig med: "Vad händer om någon elev då blir påkörd i mörkret? Jag åker i fängelse som ansvarig!"

Till slut fick vi äntligen en stund tillsammans, varunder vi hann diskutera det viktigaste. Under de senaste två åren hade Indien hunnit genomföra oräkneliga hydroprojekt i Sikkim, jag hade sett en av de mastodontiska dammarna vid Singtam, det hade sprängts tunnlar överallt, och enligt Lama Yonda var detta anledningen till jordbävningen. Sikkims natur, fastän nästan intakt och till 90% urskog, är ytterst sårbar, och Himalaya växer medan dalarna grävs djupare av floderna. Det är utmärkande för några av världens mest ambitiösa dammprojekt att de genomförts trots seismologers varningar, som Tehridammen ovanför Rishikesh, den ökända Three Gorges Dam i Kina och de flesta andra. När en sådan storhetsvansinnig damm brister, och det måste ske förr eller senare, blir konsekvenserna oöverskådliga.

Vi diskuterade även Sikkims kungahus. Den tredje sonen till förre kungen är de facto konung av Sikkim och därtill en högt utbildad buddhist. Under tolv år hade han under tre månader varje år varit i reträtt enligt buddhistisk disciplin och meditationspraxis och därmed fördjupat sig så i den mänskliga naturen och själen att han inte bara var kung av Sikkim utan även kung av mänskligheten, enligt Lama Yonda.

Vi kommer därmed in på frågan och mysteriet i att vara mänsklig, vilket kanske är universums högsta utbildning. Man kan inte vara nog mänsklig, medan det är lätt att spåra ur och bli omänsklig. Denna balansgång, såsom den framför allt skildrats i Asiens två berömdaste moraliska och filosofiska skrifter, Bhagavad-Ghita och Lao-Tses lära om vägen, "Tao-Teh-King", torde vara eftersträvansvärt för alla människor och ett självklart ideal, som alla borde sträva efter.

Han bjöd mig på chang, på middag och på whisky under vårt samtal, men tyvärr rann tiden ut, så jag kunde inte stanna över middagen. Jag måste bryta upp, klockan var halv 9, och mitt hemlokus stängde portarna och restaurangen klockan 9 – det var 6 km ner. Jag måste även betala min räkning, då jag skulle bege mig morgonen därpå. Vi beslöt att fortsätta diskussionerna nästa år, och jag lovade honom att då ta bättre tid på mig. Den här resan hade behövt minst fem extra dagar.

I natten strålade dock alla stjärnor, vilket bådade gott för morgondagen. Jag hade fått en duvning av buddhistiska initieringar i både Phudong och Pemayangtse och kunde inte mer än vara nöjd över behållningen av lektionerna och nödvändigheten i att helt enkelt vara mänsklig.

(I nästa nummer: *Darjeeling*.)

Göteborg den 6 mars 2013